

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.3.16>

С. С. Нестерук

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ З УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено дослідженню особливостей судового розгляду кримінальних проступків з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Так, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Україна визнала її дію на своїй території та юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях.

Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції Європейського суду з прав людини, що стосується тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює необхідність вивчення практики Європейського суду з прав людини та застосування національного законодавства з урахуванням позиції Європейського суду з прав людини, зокрема під час судового розгляду кримінальних проступків.

У статті досліджується значення підготовчого провадження як обов'язкової стадії кримінального процесу крізь призму його мети та завдань. Аналізується процедура відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання у разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання в порядку, передбаченому ч. 5 ст. 301 Кримінального процесуального кодексу України.

Також з посиланням на рішення Європейського суду з прав людини та наукові дослідження зроблено висновок про необхідність призначення саме підготовчого судового засідання після отримання судом обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку.

Окрім цього, у статті проаналізовано особливості розгляду судом обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку в спрощеному провадженні, особливі вимоги до вироку суду, а також можливість оскарження вироку за результатами розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку в апеляційному порядку.

Також обґрунтовано доцільність з'ясування згоди на розгляд обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні в обвинуваченого та інших сторін кримінального провадження.

У процесі дослідження визначено, що в кожному конкретному випадку розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні суд повинен з'ясувати можливу необхідність призначення судового розгляду та виклику для участі в ньому учасників кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальний процес, дізнання, кримінальне провадження, кримінальний проступок, судовий розгляд, підготовче провадження, обвинувальний акт.

Постановка проблеми. З 1 липня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 року № 2617-VIII, яким внесено важливі зміни до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, зокрема запроваджено інститут кримінальних проступків [1].

Наразі питання особливостей судового розгляду кримінальних проступків не надто досліджене науковцями. Нестача досвіду практичного застосування положень кримінального процесуального закону, а також наявність недоліків у законодавстві негативно позначаються на ефективності його застосування, а також на декларованій державою гарантії забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зокрема з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Отже, безліч актуальних питань залишається невирішеною на законодавчому рівні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблему судового розгляду в кримінальному провадженні неодноразово досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені у галузі кримінального процесу, зокрема Т.В. Варфоломєєва, І.В. Гловюк, О.В. Капліна, Л.Д. Кокорев, Л.М. Лобойко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, В.М. Савицький, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, та інші.

Водночас питання особливостей судового розгляду саме кримінальних проступків на даний час є не досить окресленим у наукових дослідженнях.

Мета статті – висвітлити особливості судового розгляду кримінальних проступків, враховуючи практику ЄСПЛ, а також обґрунтувати власні висновки та пропозиції, спрямовані на подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а саме розглянуті нами питання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 12 Кримінального кодексу України кримінальним проступком вважається діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [2].

Ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» викли-

кано необхідністю законодавчого врегулювання застосування положень КПК України, зокрема про особливості судового розгляду кримінальних проступків.

Так, одним із видів закінчення дізнання є звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності [3].

Вказану дію прокурор зобов'язаний застосувати не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом із повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, – упродовж двадцяти чотирьох годин [1].

У ст. 381 КПК України законодавцем передбачено, що після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку суд у п'ятиденний строк, а в разі затримання особи – у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 цього Кодексу, невідкладно призначає судовий розгляд [3].

Водночас ст. 314 КПК України передбачає необхідність призначення судом підготовчого судового засідання після отримання обвинувального акта [3].

Аналізуючи вищевикладені норми законодавства, розуміємо, що однією з них передбачено призначення одразу судового розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку, без проведення підготовчого судового засідання, водночас як інша норма вказує саме на необхідність підготовчого судового засідання.

Як влучно зазначають О.В. Єні та Л.Г. Матієк, «значення стадії підготовчого провадження не слід недооцінювати, вважаючи її формальною процедурою. Це не лише проміжний етап між стадією досудового розслідування та судовим розглядом. Процесуальні дії, які відбуваються під час підготовчого провадження, дають змогу забезпечити оперативність правосуддя, не доводячи до стадії судового розгляду ті кримінальні провадження, які потребують закриття у встановлених законом випадках; забезпечити дотримання розумних строків кримінального провадження, а також повноту та неупередженість судового розгляду завдяки належній підготовці до нього; забезпечити реалізацію низки прав і законних інтересів учасників кримінального провадження» [4, с. 288].

Вказану думку повністю підтримують С.І. Дячук, В.І. Галаган, О.І. Галаган: «сут-

ність підготовчого судового засідання визначається з урахуванням мети, функціональної ролі та принципів кримінального провадження, що відображається у змагальності, диспозитивності та процесуальній економії на стадії підготовчого провадження. Мета підготовчого судового засідання – з'ясувати можливість врегулювання правового конфлікту до судового розгляду чи забезпечити правильне та швидке вирішення справи під час судового розгляду» [5, с. 142].

Окрім цього, ст. 314 КПК України визначено, що у разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання в порядку, передбаченому ч. 5 ст. 301 КПК України, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вирішує питання про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання, про що постановляє відповідну ухвалу [3].

Отже, варто зауважити, що вищезгадана процедура відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання за клопотанням сторони на підставі ухвали суду передбачена КПК України саме в ході підготовчого судового засідання, а не судового розгляду.

Певна річ, у ч. 5 ст. 301 КПК України визначено, що в разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом прокурор зобов'язаний забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень, зокрема за допомогою надсилення копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб [3].

Однак невідкладне призначення саме судового розгляду після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку, а не підготовчого судового засідання обмежуватиме право сторін на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з ними раніше, а отже, порушуватиме засаду змагальності сторін у кримінальному процесі.

Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ «Matyjek проти Польщі» та «Моїсєєв проти Росії» зазначено, що рівність сторін може бути порушена, коли обвинувачений має обмежений доступ до матеріалів своєї справи або ж до інших документів, що мають загальний інтерес [6; 7].

Також у рішенні ЄСПЛ «Kuorila проти Фінляндії» встановлено, що недоведення доказової бази до відома захисту може загрожувати рівності сторін, а також праву на змагальний судовий розгляд [8].

Для того ж, аби гарантувати обвинуваченому справедливий судовий розгляд, будь-які труднощі, спричинені для захисту обмеженням його прав, повинні бути належно компенсовані під час провадження в судових органах, – про що зазначено у рішеннях ЄСПЛ «Rowe та Davis проти Сполученого Королівства» та «Доорсон проти Нідерландів» [9; 10].

Отже, виходячи з практики ЄСПЛ, відкриття судом матеріалів дізнання сторонам у разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з ними гарантуватиме обвинуваченому справедливий судовий розгляд, а також рівність сторін.

Слід зазначити, що ст. 381 КПК України передбачено можливість розгляду судом обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні, зокрема за відсутності учасників судового провадження, за умови, що обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта [3].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму листі про порядок здійснення підготовчого судового провадження звернув увагу на те, що згода обвинуваченого на розгляд судом обвинувального акта за його відсутності у спрощеному провадженні має бути підтверджена письмово [11].

Водночас КПК України не зобов'язує встановлювати думку захисника, прокурора, потерпілого щодо розгляду обвинувального акта за відсутності учасників судового провадження.

В якій формі має бути викладена згода обвинуваченого щодо розгляду обвинувального акта без проведення судового розгляду, безпосередньо у КПК України не зазначено, проте вважаємо за потрібне передбачити необхідність її підтвердження саме у письмовій формі.

У випадку отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку та розгляду його у спрощеному провадженні, суд в п'ятиденний строк вивчає обвинувальний акт та додані до нього матеріали і ухвалює вирок. Такий вирок повинен відповідати загальним вимогам до вироку суду, в якому замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового

розслідування обставини, які не оспорується учасниками судового провадження [3].

Варто зауважити, що, оскільки законодавцем передбачено можливість розгляду обвинувальних актів щодо вчинення кримінальних проступків за відсутності учасників судового провадження, а вирок за результатами їхнього розгляду надсилаються учасникам вже після ухвалення вироку, це ускладнює реалізацію ними повноважень, пов'язаних з оскарженням судових рішень в апеляційному порядку.

Окрім цього, вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження в порядку, передбаченому ст. ст. 381 та 382, не може бути оскаржений в апеляційному порядку на підставі розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини [3].

Водночас як стороні обвинувачення, так і суду варто пам'ятати, що згідно зі ст. 6 § 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи судом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [12].

Зокрема, вищезгадана ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право обвинуваченого на ефективну участь у кримінальному процесі.

ЄСПЛ у рішенні «Соєте та інші проти Бельгії» зазначив, що відсутність у законодавстві певних кримінальних процесуальних правил може становити загрозу для рівності сторін, оскільки їхня мета – захистити обвинуваченого від будь-яких зловживань представників державної влади, і від недоліків або недостатньої чіткості таких правил найбільше ризикує постраждати саме сторона захисту [13].

Без присутності обвинуваченого складно зрозуміти, як ця особа могла здійснювати певні права, зокрема право «захищати себе особисто», «допитувати свідків» тощо. Тому обов'язок гарантувати право обвинуваченого по кримінальній справі бути присутнім у залі суду є однією з основних вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Крім того, без сумніву, право обвинуваченого бути присутнім на судовому засіданні дозволяє перевірити правильність його або її показань та порівняти з показаннями потерпілих і свідків.

Водночас ЄСПЛ зазначає, що слухання може бути проведене за відсутності обвинуваченого,

якщо він або вона відмовилися від права бути присутніми на слуханні. Така відмова може бути очевидною або передбачуваною з поведінки, наприклад, коли він або вона намагається ухилитися від судового розгляду (рішення «Lena Atanasova проти Болгарії», § 52). Проте будь-яка відмова від гарантій згідно зі статтею 6 повинна виконувати тест «проінформованої та усвідомленої» відмови, як це встановлено у прецедентному праві Суду (рішення «Sejdovic проти Італії») [13].

У вирок суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин вказуються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспорується учасниками судового провадження (ч. 2 ст. 382 КПК України) [3].

Водночас ч. 4 ст. 95 КПК України передбачено, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 цього Кодексу. Суд не має права обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них [3].

Вказані норми кримінального процесуального законодавства містять очевидну суперечність. З одного боку, суд зобов'язаний безпосередньо сприймати показання і базувати на них свої висновки, а з іншого – має право обґрунтувати вирок щодо кримінального проступку на обставинах, встановлених органом досудового розслідування, що є прямим порушенням передбаченої ст. 23 КПК України засади кримінального провадження, а саме безпосередності дослідження показань, речей і документів.

Водночас щодо кримінальних проступків можлива не лише спрощена судова процедура.

Якщо суд визнає за необхідне, то він має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження. Вважаємо, що така можливість залишається і в інших учасників кримінального провадження, хоча це безпосередньо не передбачено у КПК України. У такому випадку застосовується загальна процедура судового розгляду [3].

Необхідність проведення судового розгляду обвинувального акта, який надійшов для розгляду у спрощеному провадженні, може виникнути, якщо:

а) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості;

б) існують обґрунтовані підстави вважати, що особа недобровільно визнала свою винуватість та з тих чи інших причин не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини;

в) проведення розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні порушує права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб тощо [11].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 1 ст. 381 КПК України, зокрема передбачити, що суд після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку призначає саме «підготовче судове засідання».

Окрім цього, доцільно з'ясувати згоду на розгляд обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні не лише в обвинуваченого, але і в інших сторін кримінального провадження.

Необхідно зазначити, що, враховуючи ту обставину, коли вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження, не може бути оскаржений в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, суд у кожному випадку має встановити, що відмова від участі є саме «проінформована та усвідомлена», як зазначається у практиці ЄСПЛ.

Також вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження, не може бути оскаржений в апеляційному порядку на підставі недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

Отже, суд, ухвалюючи вирок за своїм внутрішнім переконанням, повинен оцінити кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення чи можливої необхідності призначення розгляду у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку та виклику для участі в ньому учасників кримінального провадження.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення: 10.06.2021).

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2617-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.06.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.06.2021).

4. Єні О.В., Матієк Л.Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 286–289.

5. Дячук С.І., Галаган В.І., Галаган О.І. Застосування кримінального процесуального законодавства на підготовчому провадженні у суді першої інстанції. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2012. Том 144–145. С. 142–146.

6. “Matyjek against Poland”, no. 38184/03, Decision 30.5.2006. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-75941%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-75941%22]}) (дата звернення: 10.06.2021).

7. “Moiseyev against Russia”, no. 62936/00, Judgment 9.10.2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-1884> (дата звернення: 10.06.2021).

8. “Kuopila v. Finland”, no. 27752/95, Judgment 27.4.2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58784> (дата звернення: 10.06.2021).

9. “Rowe and Davis v. the United Kingdom”, no. 28901/95, Judgment 16.2.2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-6101> (дата звернення: 10.06.2021).

10. “Doorson v. the Netherlands”, no. 20524/92, Judgment 26.3.1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-9157> (дата звернення: 10.06.2021).

11. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України / Вищий спеціалізований суд : лист від 3 жовтня 2012 р. № 223-1430/04-12. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12#Text> (дата звернення: 10.06.2021).

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4. листопада 1950 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.06.2021).

13. Довідник із застосування ст. 6 Конвенції – Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). 31 грудня 2019 р. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення: 10.06.2021).

Nesteruk S. S. Features of judicial proceeding of criminal offences considering to practice of the European Court of Human Rights

The article is devoted to study the features of judicial proceeding of criminal offenses, considering to practice of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR).

Thus, by ratifying the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in 1950, Ukraine recognized its effect on its territory and the jurisdiction of the European Court of Human Rights in all matters.

Such legislative recognition of the mandatory jurisdiction of the ECHR concerning the interpretation and application of the Convention determines the need for studying of the practice of the ECHR and the application of national law considering to the position of the ECHR, including criminal proceedings.

In particular, the article examines the importance of preparatory proceedings as a mandatory stage of the criminal process through the prism of its goals and objectives. In article is analyzed the procedure of opening by the parties of criminal proceedings materials of inquiry, in case of establishment of objective impossibility to get acquainted with materials of inquiry in the order provided by h. 5 Art. 301 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Also, with reference to the decision of the European Court of Human Rights, it was concluded that it is necessary to appoint a preparatory hearing, after the court receives an indictment for a criminal offense.

In addition, the article analyzes the peculiarities of the court's consideration of an indictment for committing a criminal offense in summary proceedings, special requirements for a court verdict, as well as the possibility of appealing the verdict based on the results of an indictment for a criminal offense on appeal.

The expediency of clarifying the consent to the consideration of the indictment on the commission of a criminal offense in summary proceedings against the accused and other parties to the criminal proceedings is substantiated.

The investigation determined that in each case of consideration of an indictment for a criminal offense in a simplified procedure, the court must determine the possible need to appoint a trial and summon participants to take part in the judicial proceedings.

Key words: *criminal proceeding, inquiry, criminal proceeding, criminal offence, judicial proceeding, preparatory proceeding, indictment.*